

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษา “กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำผลิตภัณฑ์ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ระดับ 5 ดาว : ศึกษาเฉพาะกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษ ในเขต ชานเมืองกรุงเทพมหานคร” เป็นการศึกษาถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่มฯ ซึ่งกลุ่มฯ เกิดจากการรวมตัวกันของชาวบ้านจากหลายแขวง ด้วยความสมัครใจ ไม่ว่าใครก็ตามที่สนใจก็สามารถมาเข้าร่วมกับกลุ่มได้ เพราะฉะนั้นการศึกษากการมีส่วนร่วมจึงเป็นเรื่องที่ลึกซึ้ง และประกอบด้วยรายละเอียดที่ค่อนข้างมาก เพราะเนื่องจากแต่ละบุคคลจะมีความคิด ความเชื่อ ความต้องการ ตลอดจนทัศนคติที่ไม่เหมือนกัน ในการเข้ามาอยู่ในกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษ

เพราะฉะนั้นเพื่อที่จะได้เห็นความเป็นจริงทุก ๆ ด้าน ของสมาชิกกลุ่มฯ ในการเข้ามา ร่วมกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษ ผู้ศึกษาจึงเลือก “การวิจัยเชิงคุณภาพ” (Qualitative Methodology) ในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหาความจริงโดยพิจารณาปรากฏการณ์ จากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงในทุกมิติ หรือเน้นการมองในภาพรวม เพื่อหาความสัมพันธ์ กับสภาพแวดล้อมนั้น นอกจากนี้เพื่อที่จะเข้าใจในปรากฏการณ์นั้น ๆ จึงมีการศึกษาแบบเจาะลึก และการวิจัยเชิงคุณภาพจะใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (induction) คือ การนำข้อมูลรูปธรรม ย่อย ๆ มาเป็นข้อสรุปเชิงนามธรรมโดยพิจารณาจากสิ่งที่ค้นพบ (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2537, น. 13-15)

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้ ผู้ศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งได้ศึกษาค้นคว้าและเก็บรวบรวม ข้อมูลจาก 2 แหล่ง กล่าวคือ

1. การเก็บข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Study) เป็นการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หนังสือวิชาการ บทความ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย
2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้ศึกษาเลือกใช้การศึกษาแบบ “ปรากฏการณ์วิทยา” (Phenomenology) มาเป็นกรอบในการลงปค้นหาความจริง ซึ่งปรากฏการณ์วิทยาเป็น ทฤษฎีรากฐานอย่างหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาถึงรายละเอียดของสถานการณ์

ตามความเป็นจริง และครอบคลุมทุกมิติที่เกี่ยวข้อง และการที่จะเข้าใจประสบการณ์ ความรู้สึกได้อย่างแท้จริง ผู้ศึกษาต้องเข้าไปอยู่ในเหตุการณ์ด้วย โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ในระดับลึก (กิติพัฒน์ นนทบุรีมະดุลย์, 2546, น. 70) ดังนั้น ในการแสวงหาความจริงเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษโดยใช้วิธีนั้น การศึกษาแบบปรากฏการณ์วิทยาเป็นกรอบในการแสวงหาความจริงนั้น จึงมีการเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งประกอบด้วย

2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้ศึกษาจะลงไปในชุมชน เพื่อศึกษาโครงสร้างของกลุ่ม สภาพแวดล้อมของชุมชน และกิจกรรมต่าง ๆ ที่สมาชิกกลุ่มได้กระทำเป็นประจำ ตลอดจนผู้ศึกษาจะร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับสมาชิกกลุ่มด้วย

2.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ศึกษาจะสัมภาษณ์เกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วม ความรู้ความเข้าใจโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์และการเข้าร่วมคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ตลอดจนปัญหาอุปสรรคของกลุ่ม โดยสัมภาษณ์จากสมาชิกกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษ ตามกลุ่มตัวอย่างที่ผู้ศึกษาได้เลือกไว้

นักวิจัยในฐานะเครื่องมือการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพ นักวิจัยเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการค้นหาความจริงจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งในการวิจัยนั้นถ้านักวิจัยมีประสบการณ์ หรือเคยอยู่ร่วม หรือเคยผ่านประสบการณ์ดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งจะทำให้งานวิจัยนั้นมีความน่าเชื่อถือได้ระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตามการศึกษาระบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ระดับ 5 ดาว : ศึกษากลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ ในเขตชานเมืองกรุงเทพมหานครนั้น ผู้ศึกษาควรที่จะมีความรู้พื้นฐานและประสบการณ์ เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาด้วย เช่นเดียวกัน

ในกรณีการศึกษาเรื่องนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตร และโดยส่วนตัวของผู้ศึกษาแล้ว เป็นคนต่างจังหวัดซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่จังหวัดพิษณุโลก ประกอบกับมีเครือข่ายทำการเกษตรกันเป็นส่วนใหญ่ และถึงแม้ว่าผู้ศึกษาจะมีญาติทำการเกษตรเป็นอาชีพเป็นหลัก แต่ผู้ศึกษายังไม่เคยลงมือทำการเกษตรมาก่อนเพราะอาศัยอยู่ในตัวเมือง แต่ได้คลุกคลีและเห็นสภาพชีวิตการทำเกษตรมาตลอด อาทิ ช่วงปิดเทอม ผู้ศึกษามักไปบ้านตา ยาย เป็นประจำ และบางครั้งผู้ศึกษาได้ร่วมเดินทางไปทำนากับญาติด้วย แต่ไม่ได้ช่วยทำงานเพราะว่าผู้ศึกษายังเป็นเด็กจึงนั่งเล่นอยู่บริเวณที่ญาติทำงานกัน ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงเข้าใจและรับรู้ถึงชีวิตของการทำการเกษตร และด้วยความที่ถูกรวมสั่งสอนเสมอทั้ง จากครู อาจารย์ และจากการอ่านหนังสือต่าง ๆ

รวมถึงคนไทยทั่ว ๆ ไป ต่างกล่าวกันว่าประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม จึงทำให้ผู้ศึกษาซึมซับถึงความรู้สึกส่วนนี้เป็นอย่างดี และประกอบกับการได้มาเลือกโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นหัวข้อในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งวัตถุประสงค์ของโครงการนี้เพื่อพัฒนาหมู่บ้าน ชุมชนท้องถิ่น ให้มีการสร้างงาน สร้างรายได้ โดยใช้วัตถุดิบและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองเป็นหลักในการผลิตสินค้า จึงทำให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศไทยและความรู้สึกเก่า ๆ ที่เคยถูกอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับประเทศไทย กลับคืนมา นั่นคือ การเป็นประเทศเกษตรกรรม ที่มีทรัพยากรมากมายที่สามารถนำมาประยุกต์และสร้างเป็นสินค้าได้ และเมื่อลงไปสัมผัสกับกลุ่มสมาชิก ได้มีการพูดคุยเรื่องทั่ว ๆ ไป ร่วมประชุมกับกลุ่ม ได้ร่วมการเก็บผัก ซึ่งจากการที่ได้ร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ กับกลุ่มสมาชิกแล้ว ผู้ศึกษาเริ่มรับรู้และเข้าใจ ถึงวิถีชีวิตเกษตรกรไทยมากขึ้นกว่าก่อนนี้

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ผู้ศึกษาเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างตามคุณสมบัติที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา นั่นคือ การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม ซึ่งกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีสมาชิกทั้งหมดจำนวน 17 คน แต่ในความเป็นจริงแล้วยังมีบุคคลอื่น ๆ ที่เข้ามาร่วมเพิ่มเติมอีก ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเลือกกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 10 คน ประกอบด้วย ประธาน 1 คน และกลุ่มตัวอย่างอีก 9 คน โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบคละเทศ กล่าวคือ เลือกกลุ่มตัวอย่างทั้งเพศชายและเพศหญิง ซึ่งเลือกจากผู้ที่มีคุณสมบัติ ดังนี้

1. เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องโครงการปลูกผักแบบปลอดจากสารพิษตั้งแต่เริ่มโครงการ
2. เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกิจกรรม หรือมีการส่งผักให้กับกลุ่มอย่างต่อเนื่องและปัจจุบันยังคงเป็นสมาชิกอยู่
3. เป็นผู้พร้อมและเต็มใจเข้าร่วมในการศึกษาครั้งนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

1. ตัวผู้ศึกษา โดยที่ผู้ศึกษาเริ่มต้นด้วยการค้นคว้าข้อมูล หลังจากนั้นลงไปประชุมเพื่อสร้างสัมพันธภาพ รวมทั้งการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์
2. อุปกรณ์ภาคสนาม เป็นอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จะนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลในพื้นที่ ได้แก่ เทปบันทึกเสียง สมุดบันทึก

ประเด็นคำถามที่ใช้ในการศึกษา

ในส่วนประเด็นคำถามที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ เนื่องจากผู้ศึกษายังไม่เคยมีประสบการณ์ในการทำวิจัยมาก่อน และเพื่อที่จะได้ข้อมูลที่ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้แต่แรก ผู้ศึกษาจึงเลือกใช้สัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured) โดยก่อนเริ่มการสัมภาษณ์จะเตรียมหัวข้อคำถามไว้อย่างหลวม ๆ คือ การร่างคำถามปลายเปิดที่มีคำสำคัญที่ต้องการ พร้อมกับมีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนถ้อยคำให้สอดคล้องกับผู้มีส่วนร่วมในแต่ละคนและแต่ละสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป (กิติพัฒน์ นนทบุรีมะดุลย์, 2546, น. 125) ดังนั้น ผู้ศึกษาจะกำหนดประเด็นคำถามตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาไว้อย่างหลวม ๆ นั่นคือ กระบวนการมีส่วนร่วม แต่ในคำถามจะครอบคลุมในทุกประเด็นของกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มโครงการ การวางแผน การดำเนินงาน การประเมินผล ตลอดจนถามเกี่ยวกับโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ และปัญหา อุปสรรคของกลุ่ม ซึ่งการที่ผู้ศึกษากระทำเช่นนี้ก็เพื่อที่จะได้ไม่หลงประเด็นหรือออกนอกกรอบของการศึกษามากเกินไป และถึงแม้จะเป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง แต่คำถามจะเป็นคำถามปลายเปิดโดยให้กลุ่มตัวอย่าง สามารถตอบคำถามอย่างอิสระเต็มที่ ตามความคิด ทัศนคติของแต่ละคน ตลอดจนผู้ศึกษาจะสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ในทุกประเด็นของการศึกษาในครั้งนี้ด้วย ผู้ศึกษาได้แบ่งประเด็นคำถามดังนี้

1. สัมภาษณ์ประวัติส่วนบุคคล ได้แก่ ชื่อ-นามสกุล อายุ การศึกษา สถานภาพ ภูมิลำเนา การประกอบอาชีพก่อนเข้าร่วมกลุ่ม ที่ดินทำการเกษตร

2. สัมภาษณ์เกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มฯ ตามคุณสมบัติที่ผู้ศึกษากำหนดไว้ โดยเก็บข้อมูลดังนี้

2.1 การริเริ่มกลุ่ม

- มูลเหตุจูงใจในการตั้งกลุ่ม
- มูลเหตุจูงใจของสมาชิกในการเลือกที่จะเข้ามารวมกลุ่ม

2.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนและการดำเนินงานของกลุ่ม

- การกำหนดวัตถุประสงค์และแนวทางในการดำเนินงาน
- การแบ่งหน้าที่ภายในกลุ่ม

2.3 การมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือ สนับสนุนของสมาชิกต่อการดำเนินงานของกลุ่ม

2.4 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการดำเนินการของกลุ่ม

- ความพึงพอใจกับผลประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมกลุ่มของสมาชิก

2.5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกลุ่ม

3. สัมภาษณ์เกี่ยวกับโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์
  - การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์
  - การดำเนินการและการมีส่วนร่วมในการเข้าร่วมคัดสรรหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์
4. ปัญหาอุปสรรคของกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษ

การตรวจสอบข้อมูล

ในการวิจัยเชิงคุณภาพการตรวจสอบข้อมูลนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้มั่นใจในความน่าเชื่อถือของข้อมูล เพื่อตรวจดูความครบถ้วนของข้อมูล (สุภางค์ จันทวานิช, 2545, น. 23) ดังนั้นเพื่อที่จะได้ทราบว่าข้อมูลที่ไปเก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละครั้งที่ลงไปสัมภาษณ์นั้น มีความครบถ้วนสมบูรณ์ ไม่ผิดพลาดคลาดเคลื่อน และมีความถูกต้องนั้น ผู้ศึกษาจะทำการตรวจสอบข้อมูลแบบการโยงสามเส้า (Triangulation) ซึ่งเป็นการตรวจสอบความถูกต้อง โดยเปรียบเทียบจากหลายแหล่งข้อมูล กล่าวคือ สอบถามจากเจ้าหน้าที่สำนักงานเขตและเจ้าหน้าที่เกษตรกร ประธานกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม และตัวผู้ศึกษาเองที่ได้ลงไปสัมผัสและเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษ

การวิเคราะห์ข้อมูล

กระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลตั้งแต่แรกลงสนาม การตั้งคำถาม การนำเอาข้อมูลมาประติดประต่อเข้าด้วยกัน จนกระทั่งเห็นแนวทางของคำตอบ (นิศา ชูโต, 2545, น. 201) ดังนั้นการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาที่ได้ลงไปเก็บรวบรวมข้อมูล แต่อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อที่จะหาคำตอบ หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ นั้น สามารถกระทำได้หลายวิธี เช่น การวิเคราะห์โดยมองหาประเด็นหลัก (major themes) หรือแบบแผนหลัก (major patterns) ที่พบในข้อมูลการสัมภาษณ์ทั้งหมดก่อน แล้วจึงแตกออกมาเป็นประเด็นย่อย (sub-themes) หรืออาจจะเริ่มจากการวิเคราะห์หน่วยที่เล็กที่สุดก่อน แล้วจึงนำมาจัดระบบให้เป็นประเด็นหลักก็ได้เช่นเดียวกัน (กิติพัฒน์ นนทบุรีมธุละกุลย์, 2546, น. 160)

ในส่วนของการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้การวิเคราะห์ข้อมูลจากประเด็นย่อยก่อน นั่นคือการลงไปในชุมชน สังเกตแบบมีส่วนร่วมทั้งในกิจกรรมการทำเกษตร หรือการไปพบสมาชิกกลุ่มทั้งที่บ้านและในสวนผัก ร่วมพูดคุยในประเด็นเรื่องทั่วไป ๆ ตลอดจนร่วมประชุมกับกลุ่มเจ้าหน้าที่เกษตรกร

และเจ้าหน้าที่สำนักงานเขตตลิ่งชันที่มาประชุมร่วมกับสมาชิกกลุ่ม เมื่อเริ่มมีความสนิทสนมกับสมาชิกมากขึ้น ผู้ศึกษาจึงเริ่มสัมภาษณ์ในส่วนของกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มตั้งแต่การริเริ่มกลุ่ม การวางแผน การดำเนินงานของกลุ่ม การได้รับผลประโยชน์ของสมาชิกในการรวมและการประเมินผลของกิจกรรมกลุ่ม แล้วนำข้อมูลที่ได้ในแต่ละคนมารวม และแยกตามประเด็นหลักของการศึกษาในครั้งนี้ นั่นคือ กระบวนการมีส่วนร่วม และผู้ศึกษาจะสัมภาษณ์เกี่ยวกับการรับรู้ข่าวเกี่ยวกับโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์และการดำเนินการในการเข้าประกวดคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ และปัญหา อุปสรรคของกลุ่ม หลังจากนั้นจะนำผลของข้อมูลต่าง ๆ มาตีความและสรุปเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

การนำเสนอข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาความคิด ความเชื่อ ทักษะคติ ของมนุษย์ในสภาพแวดล้อมหรือในปรากฏการณ์นั้น ๆ และการวิเคราะห์ตีความจะมาจากข้อมูลรูปแบบอุปนัยหรือวิเคราะห์จากข้อมูลย่อย ๆ หลาย ๆ ประการ แล้วมาสรุปเป็นเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์หรือสิ่งที่ค้นพบ การนำเสนอข้อมูลจึงเป็นการเขียนพรรณนาอย่างละเอียดในสิ่งที่ค้นพบ ซึ่งจากการศึกษา “กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ระดับ 5 ดาว ของกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษ ในเขตชานเมือง กรุงเทพมหานคร” ผู้ศึกษาได้แบ่งการนำเสนอข้อมูล ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 ระเบียบวิธีการศึกษา

บทที่ 4 กระบวนการสังคมของกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษ

- การริเริ่มกลุ่ม
- การมีส่วนร่วมด้านวัตถุประสงค์และการดำเนินงานของกลุ่ม
- การมีส่วนร่วมด้านการช่วยเหลือ สนับสนุนของสมาชิกต่อการดำเนินงานของกลุ่ม
- การมีส่วนร่วมด้านรับผลประโยชน์จากการดำเนินงานของกลุ่ม
- การประเมินผลของกลุ่ม

บทที่ 5 การเข้าร่วมโครงการคัดสรรหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ปี 2547 ของกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษ

- การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์
- การตัดสินใจของสมาชิกกลุ่มในการเข้าร่วมโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์
- การดำเนินการตามโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์
- การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์
- ผลจากการที่กลุ่มได้รับรางวัลหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ระดับ 5 ดาว
- ผลกระทบและความรู้สึกของสมาชิกกลุ่มจากการเข้าร่วมโครงการ หนึ่งตำบล

หนึ่งผลิตภัณฑ์

บทที่ 6 ปัญหา อุปสรรคของกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษ

บทที่ 7 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ